

УДК 330.3:330.8

Козик Ірина Миколаївна

*аспірант, старший викладач кафедри економіки та фінансів
Мукачівський державний університет*

Kozyk Iryna

*Graduate Student, Senior Lecturer of the Department of Economics and Finance
Mukachevo State University*

ORCID: 0000-0002-7113-663X

**ЕТАПИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ НА ТЕРЕНАХ
ПОСТІНДУСТІРАЛІЗМУ
STAGES OF DEVELOPMENT OF THE ECONOMIC SYSTEM IN THE
AREAS OF POST-INDUSTRIALISM**

***Анотація.** Вступ. Розвиток світової економічної системи демонструє зростання ступені інтегрованості до певних системних утворень та засвідчує перехід до нового етапу розвитку – постіндустріального. Політичні, суспільні та економічні науки активно вивчають та досліджують основні принципи, закономірності та тенденції розвитку суспільства та різних економічних систем.*

Мета статті – дослідження етапів розвитку економічної системи в постіндустріальному середовищі, їх характеристика та особливості.

Матеріали і методи. Використано наукові методи синтезу, аналізу, порівняння та групування; комплексний та історичний підходи; логічний, теоретичне узагальнення, формування висновків. Проаналізовано дослідження провідних вчених щодо етапів розвитку економічної системи в розрізі постіндустріалізму.

Результати. Проаналізовано дослідження провідних вчених щодо етапів розвитку економічної системи в розрізі постіндустріалізму. Визначено, що основні позиції становлення постіндустріалізму і розвиток економічної системи, базуються на концепції постіндустріального суспільства Д. Белла та А. Кумарасвами, який виділив етапи розвитку економічної системи. Постіндустріальна модель розвитку економічної системи досліджується на основі аналізу та систематизації теорій майбутнього розвитку, визначаючи основні риси постіндустріального суспільства та економіки загалом. Проведено дослідження основних етапів розвитку економічної системи на основі теоретичних концепцій відповідних вчених. Виділяють такі етапи еволюційного розвитку економічної системи: доіндустріальне суспільство (до XVIII ст.); індустріальне суспільство (XVIII ст. – перша половина XX ст.); постіндустріальне суспільство (із другої половини XX ст.). Охарактеризовано дані етапи і на основі цього зроблено висновок, щодо постіндустріальної моделі розвитку економіки та суспільства. Зроблено висновок, що основною концепцією постіндустріального суспільства є оцінка нової формації, домінуючою величиною розвитку економічної системи постіндустріалізму є інформація та знання.

Перспективи. Подальші дослідження будуть спрямовані на визначення шляхів та напрямів адаптації принципів постіндустріалізму до реалій розвитку економіки України.

Ключові слова: *постіндустріалізм, економічна система, постіндустріальний тип розвитку, етапи економічної системи, постіндустріальна економіка, інформаційна економіка.*

Summary. *Introduction. The development of the world economic system demonstrates the growing degree of integration into certain system formations and attests to the transition to a new stage of development - the post-industrial*

one. Political, social and economic sciences actively study and research the main principles, patterns and trends of the development of society and various economic systems.

Purpose: To research the stages of development of the economic system in the post-industrial environment, their characteristics and features.

Materials and methods: Scientific methods of synthesis, analysis, comparison and grouping are used; complex and historical approaches; logical, theoretical generalization, formation of conclusions. The research of leading scientists on the stages of development of the economic system in terms of post-industrialism is analyzed.

Results. Analyzed the research of leading scientists on the stages of development of the economic system in terms of post-industrialism. It was determined that the main positions of the formation of post-industrialism and the development of the economic system are based on the concept of post-industrial society by D. Bell and A. Kumaraswamy, who identified the stages of the development of the economic system. The post-industrial model of the development of the economic system is studied on the basis of the analysis and systematization of theories of future development, determining the main features of the post-industrial society and the economy in general. The study of the main stages of the development of the economic system was conducted on the basis of the theoretical concepts of the relevant scientists. The following stages of the evolutionary development of the economic system are distinguished: pre-industrial society (until the 18th century); industrial society (18th century - first half of the 20th century); post-industrial society (from the second half of the 20th century). These stages are characterized and based on this, a conclusion is drawn regarding the post-industrial model of economic and social development. It was concluded that the main concept of the post-industrial society is the evaluation of the new formation, the dominant value of the development of the economic system of post-industrialism is information and knowledge

Discussion. Further research will be aimed at determining the ways and directions of adapting the principles of post-industrialism to the realities of the development of the Ukrainian economy.

Key words: post-industrialism, economic system, post-industrial type of development, stages of the economic system, post-industrial economy, information economy.

Постановка проблеми. Розвиток світової економічної системи демонструє зростання ступені інтегрованості до певних системних утворень та засвідчує перехід до нового етапу розвитку – постіндустріального.

Постіндустріалізм, як теорія нової парадигми розвитку соціально-економічних процесів, тісно крокує з розвитком економічних систем держав і формує світову економічну культуру сьогодення. Іншими словами, відбувається формування нового етапу розвитку людства – постіндустріального суспільства.

Процес переходу до постіндустріального етапу розвитку відчутно трансформує основні організаційні методи забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства. Якщо на індустріальному етапі забезпечення економічного зростання ґрунтувалося на концентрації та централізації виробництва, то в умовах постіндустріальної етапу перевага надається інформаційним технологіям, комунікаціям та мереживним формам управління, тощо.

Новий історичний період становлення економічної системи на тлі переходу до постіндустріального стає визначальним в процесі дослідження, тобто виникає потребі «модернізації», як суспільства, так і економічної системи загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теоретичних засад постіндустріального етапу розвитку економічної

системи займалися багато зарубіжних та вітчизняних науковців. Такі науковці, як Д. Белл (D. Bell) [1; 2], А. Пенті (A. Penty) [3] та А. Кумарасвами (Ananda Kentish Coomaraswamy) [4] ще у ХХ ст., на основі різних теорій, окреслювали основу постіндустріального суспільства та постіндустріальний розвиток економічної системи. Саме поняття «постіндустріалізм» в економічний обіг ввів А. Пенті (A. Penty), і пояснював його значення, як «...стан суспільства, яке постане після розвалу індустріалізму» [3].

В українському науковому світогляді, даною тематикою дослідження займалися такі вчені, як І. Л. Сазонець, А. С. Саленко [5], І. А. Максименко [6], К. М. Кириленко [7], О. В. Пирог та Н. О. Шпак [8], Т. Мельник [9], О. Гончаренко [10], М. Петренко [11], М. Корнєєв [12] та ін.

Українські науковці І. Л. Сазонець та А. С. Саленко наголошували на тому, що «...просування країн до постіндустріального суспільства (постіндустріальної моделі розвитку) базується на поступовому розвитку економіки, суспільних відносин з все більшим акцентом на науку, інновації, творчість, інтелект і креативність людини — як головного творця суспільних благ» [5].

Аналогічної думки дотримується і Н. П. Мацелюх, яка разом із співавторами стверджує, що «...рух до постіндустріального суспільства однозначно трактується як процес еволюційний, поступовий... Постіндустріальне суспільство являє собою суспільство знання у двоякому розумінні: по-перше, джерелом інновацій усе більшою мірою стають дослідження й розробки; по-друге, прогрес суспільства, який вимірюється зростаючою часткою ВВП і зростаючою частиною зайнятої робочої сили, все більше однозначно визначається успіхами у сфері знання» [6, с. 191].

Кириленко К. М. у статті «Інноваційна культура в контексті теорії постіндустріального суспільства» визначає, що «...нові виробничі професії, що засновані на використанні надсучасних технологій та нових

наукових доробок, яке продукує розвиток нових перехресних галузей наукового знання, вимагають таких спеціалістів, яких можна умовно назвати спеціалістами широкого та над широкого профілю (але не тому, що вони потрохи володіють різними знаннями, а тому, що вони фундаментально володіють ґрунтовними знаннями різних наук та здатні їх у інноваційний спосіб поєднувати)» [7, с. 45-51].

У той же час, О. В. Пирог та Н. О. Шпак акцентують увагу на тому, що «...нова регіональна політика має бути сформована відповідно до посилення впливу постіндустріальних чинників економічного розвитку як національного господарства України загалом, так й областей і регіонів зокрема. Також, для подолання асиметрії економічного розвитку регіонів й деструктивних тенденцій структурних змін у секторних моделях розвитку регіонів України, та переведення їх на стадію постіндустріального розвитку доцільно використовувати інноваційні методики прийняття рішень у сфері регіональної та структурної політики» [8].

Постіндустріальний етап розвитку економічної системи потребує подальшого дослідження та виявлення рушійних чинників формування нової економіки. І даний процес еволюції економіки є комплексним та вимагає певних більш глибоких методологічних засад.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – дослідження етапів розвитку економічної системи в постіндустріальному середовищі, їх характеристика та особливості.

Виклад основного матеріалу. Основою для формування постіндустріалізму є вплив науково-технічної революції, яка поглиблює інформаційні аспекти існування сучасного суспільства. Тобто, починає функціонувати більш гнучка і децентралізована модель економічної системи. При цьому знання стають не тільки новим економічним ресурсом, а й структурним елементом суспільства [9].

Якщо етап індустріалізації відзначається зростанням протекціонізму, імперіалізму, загибеллю держави та ринкової економіки (на національному та світовому рівнях), то протягом останніх десятиліть спостерігається усвідомлення важливості економічної ефективності знань, норм, інституцій, цінностей та культури, тощо. Іншими словами, значно зростає роль якісних характеристик соціуму та соціальних норм. Відбувається нова наукова революція, яка несе в собі ознаки постіндустріалізму на чолі з інформаційними аспектами існування сучасного суспільства.

Постіндустріальне суспільство формується на основі «нового» індустріального суспільства, яке характеризується істотними змінами, зокрема: зростанням економічної активності держави, плановим характером економіки, впливом науково-технічного процесу на розвиток економіки [14].

Сама теорія постіндустріалізму не є лише соціологічним напрямом розвитку суспільства, вона є основою для методологічного аналізу соціально-економічної системи.

Постіндустріальна модель розвитку економічної системи досліджується на основі аналізу та систематизації теорій майбутнього розвитку, визначаючи основні риси постіндустріального суспільства та економіки загалом. Вивчаючи і досліджуючи постіндустріальне суспільство та постіндустріальну економіку, можна зазначити, що еволюція економіки є комплексним та варіаційним процесом у суспільстві [10].

Еволюційно розвиток економічної система можна розподілити на такі етапи [11]: доіндустріальне суспільство (до XVIII ст.); індустріальне суспільство (XVIII ст. – перша половини XX ст.); постіндустріальне суспільство (із другої половини XX ст.) (рис. 1).

Виділені етапи характеризуються чітким розмежуванням, залежно від типу суспільно-економічних відносин, відмінностей в усвідомленні

вагомості і ролі чинників виробництва та специфіки техніко-економічних відносин.

Доіндустріальний етап – це етап так званої «видобувної економіки» або натурального господарства. Змістове навантаження на даному етапі зосереджено на використанні природних ресурсів для потреб суспільства. Основними видами економічної діяльності є сільське господарство, використання природних ресурсів та підручних засобів для забезпечення проблем життєзабезпечення. Трудова діяльність здійснюється, як в індивідуальній, так і в колективній формах.

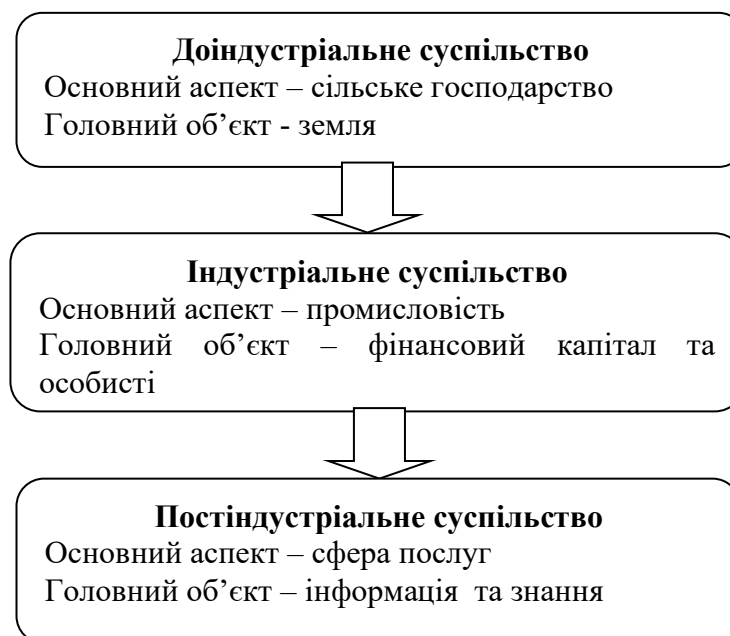

Рис. 1. Цивілізаційний розвиток суспільства

Джерело: сформовано автором на основі [4]

Другий етап, індустріальне суспільство (промисловий етап) характеризує економічну модель, що містить такі поняття, як «технологія» та «послуга». На цьому етапі на перший план виходить промислове виробництво, що має на меті забезпечити потреби населення та підвищити його добробут, так як, обсяги споживання значно зростають. Трудова діяльність населення ґрунтується на принципах спеціалізації та кооперування. Для цього суспільства характерними ознаками є: заміна

ручної праці машинами, фабрики замінили мануфактури, товарне господарство витіснило натуральне, людина стає незалежною.

Якщо, економічною категорією першого етапу було аграрне виробництво, другого – індустрія, то третій етап стає рушійною силою в основі, якої лежить «технологія». «Технологічна економіка» та інформаційно-комунікаційне направлення стає головним напрямом розвитку постіндустріальної економіки. Застосування науки, створення все більш нових технологій, більш досконаліших та наближених до виробничої діяльності дають можливість змінювати процес виробництва. Домінуючою сферою зайнятості є наукова праця, і саме вона стає чинником «нового» виробництва.

Технології стали причиною виникнення нової «постіндустріальної культури», що проявляється у формуванні нових духовних течій, теорій та нового розуміння людини і природи. Найбільший розвиток відбувається тих сфер, де присутні наукомісткі, інформаційні технології («високі технології»), тобто відбувається процес інформатизації. Відчутний вплив людського чинника, фізична праця поступово витісняється розумовою і творчою працею [11].

Економічна діяльність суспільства базується на наукомісткому виробництві з використанням високих технологій, а господарський механізм потребує трансформації та певних зрушень в процесі економічного відтворення та переходу до нового технологічного укладу. Наукові розробки стають головною рушійною силою економіки.

Отже, можна констатувати на необхідності забезпечення двохвекторності економічного розвитку сучасного суспільства:

- зміна індустріального суспільства, прихід до «нового ладу», «нової економіки», «нового устрою», «економіки знань»;
- необхідність забезпечення «нових» економічних умов з перенесенням акцентів на посилення економічної ролі сфери послуг.

Серед основних ознак сучасного формату постіндустріального суспільства можна визначити (рис. 2):

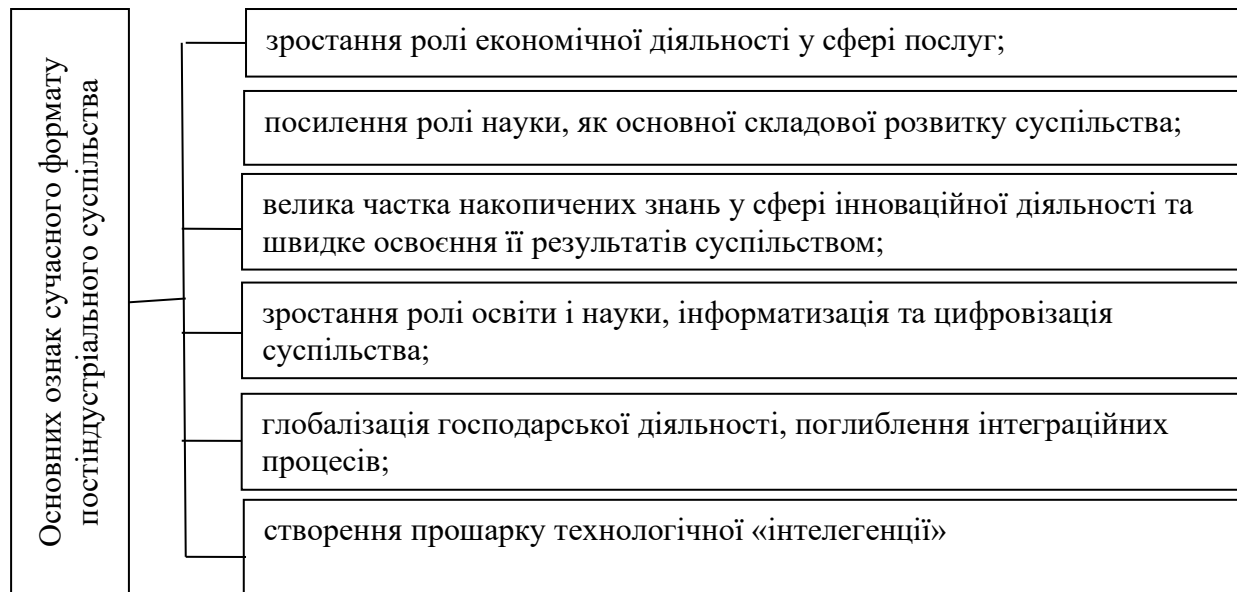

Рис. 2. Основні ознаки сучасного стану формату постіндустріального суспільства

Джерело: розробка автора

Постіндустріальне суспільство може бути для людства не досить прийнятним, оскільки воно пов'язане з розчаруванням у капіталізмі та можливою економічною міжнародною конкуренцією. І головним завданням, під час переходу до постіндустріального етапу розвитку економіки, є зосередження на розвитку новітніх технологій та застосуванні наукових інформаційних комунікацій.

Ще одним відчутним поштовхом зміни «індустріалізму» на «постіндустріалізм» є «...різні механізми розвитку», тобто головним чинником виробництва стає творчий потенціал. Серед механізмів можна виділити: глобальний характер економічної діяльності; використання інтелектуальних технологій; гуманізацію соціальної сфери; поєднання економічної та соціальної сфери. Відбувається поєднання людини і чинника виробництва, як основних важелів розвитку суспільного виробництва [13].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Розвиток економічної системи на теренах постіндустріалізму супроводжується новою моделлю розвитку економіки. Основною концепцією постіндустріального суспільства є оцінка нової формації, яка суттєво відрізняється від минулих форм організації виробничого процесу. Тобто, відбувається вагомий вплив соціально – економічного розвитку суспільства на період переходу до постіндустріального етапу. Домінуючою величиною розвитку економічної системи постіндустріалізму є інформація та знання.

Подальші дослідження будуть спрямовані на визначення шляхів та напрямів адаптації принципів постіндустріалізму до реалій розвитку економіки України.

Література

1. Белл Д. Прихід постіндустріального суспільства. Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Хрестоматія: навч. посібник. К.: Либідь, 1996.
2. Postindustrialism and the Long Arts And Crafts Movement: between Britain, India, and the United States Of America. 2020. URL: <https://britishartstudies.ac.uk/issues/issue-index/issue-15/postindustrialism-and-the-long-arts-and-crafts-movement> (дата звернення: 15.09.2023).
3. Penty A. Post-Industrialism. L. 1922. URL: https://archive.org/stream/postindustriali00pentuoft/postindustriali00pentuoft_djvu.txt (дата звернення: 15.09.2023).
4. Coomaraswamy A. Essays in Post-Industrialism: A Symposium of Prophecy Concerning the Future of Society. L. 1914.
5. Сазонець І. Л., Саленко А. С. Зміни в суспільному характері праці та напрями трансформації соціальної структури в постіндустріальному суспільстві. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 10. С. 22-27.

URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/10_2021/5.pdf (дата звернення: 15.09.2023).

6. Мацелюх Н.П., Максименко І.А., Круш П. В. та ін. Економічні теорії в системі наукових економічних знань. К.: Видництво «Центр учбової літератури», 2016. 226 с.
7. Кириленко К. М. Інноваційна культура в контексті теорії постіндустріального суспільства. *Вісник Маріупольського державного університету серія: філософія, культурологія, соціологія*. 2015. № 10. С. 45-51.
8. Пирог О. В., Шпак Н. О. Трансформація секторної моделі розвитку у західному регіоні України в умовах нестабільності. *Економіка та держава*. 2020. № 6. С. 6-12. doi: 10.32702/2306-6806.2020.6.6 (дата звернення: 15.09.2023).
9. Мельник Т. М. Постіндустріальна економіка: основні ознаки та конкурентні переваги. *Зовнішня торгівля: право та економіка*. 2008. №6 (41). С. 119-127.
10. Гончаренко О. В. Постіндустріалізація та розвиток національної економіки. *Бюлетень міжнародного нобелівського економічного форуму «Світова економіка XXI століття: цикли та кризи»*. 2010. Том 2, №1 (3). С. 59-64.
11. Петренко М. П. Постіндустріальна трансформація економічних відносин: фактори, напрями, тенденції розвитку. *Бізнес-навігатор*. 2014. №3. С. 65-71. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bnav_2014_3_13 (дата звернення: 15.09.2023)
12. Корнеєв М. В. Специфічні риси індустріальної та постіндустріальної економік. Актуальні проблеми обліково-аналітичного процесу в управлінні підприємницькою діяльністю: Матеріали VII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 11-12 жовтня 2013 р. м. Хмельницький, 2013. С. 33-34.

13. Логоша Р. В. Особливості формування і розвитку ринку в різних суспільних формаціях. *Економіка та суспільство. Електронне наукове фахове видання*. 2016. Вип. 3. С. 7-11.
14. Быкова М. Д. Деиндустриализация и терциаризация городского пространства Киева: тенденции и особенности динамики. *Вопросы географии и геоэкологии*. Алматы, 2017. С. 27-35.

References

1. Bell, D. (1996). Pry`xid postindustrial`nogo suspil`stva [The advent of post-industrial society]. K.: Ly`bid [in Ukrainian].
2. Postindustrialism and the Long Arts And Crafts Movement: between Britain, India, and the United States Of America. (2020). Access mode: <https://britishartstudies.ac.uk/issues/issue-index/issue-15/postindustrialism-and-the-long-arts-and-crafts-movement> [in English].
3. Penty, A. (1922). Post-Industrialism. L. Access mode: https://archive.org/stream/postindustriali00pentuoft/postindustriali00pentuoft_djvu.txt [in English].
4. Coomaraswamy, A. (1914). Essays in Post-Industrialism: A Symposium of Prophecy Concerning the Future of Society. L. [in English]
5. Sazonets, I., Salenko, A. (2021). Changes in the social nature of labor and directions of transformation of the social structure in the postzindustrial society. Investments: practice and experience, 10, 22-27. Access mode: http://www.investplan.com.ua/pdf/10_2021/5.pdf [in Ukrainian].
6. Matseliukh, N.P., Maksymenko, I.A., Krush, P.V., Martynenko, V.V., Telischuk, M.M. (2016). Ekonomichni teorii v systemi naukovykh ekonomichnykh znan' [Economic theories in the system of scientific economic knowledge], Kyiv [in Ukrainian].

7. Kyrylenko, K.M. (2015). Innovative culture in the context of the theory of postindustrial society. *Visnyk Mariupol's'koho derzhavnoho universytetu serii: filozofii, kul'turolohiia, sotsiolohiia*, 10, 45-51 [in Ukrainian].
8. Pyroh, O., Shpak, N. (2020). Transformation of sectoral model of development at western region of Ukraine in the unstable conditions”, *Ekonomika ta derzhava*, 6, 6-12. doi: 10.32702/2306-6806.2020.6.6 [in Ukrainian].
9. Melnyk, T. M. (2008). Post-industrial economy: main characteristics and competitive advantages. *Foreign trade : law and economics*, 6 (41), 119-127 [in Ukrainian].
10. Honcharenko, O. V. (2010). Post-industrialization and development of the national economy. *Bulletin of the International Nobel Economic Forum "The World Economy of the 21st Century: Cycles and Crises"*, 2, 1 (3), 59-64 [in Ukrainian].
11. Petrenko, M. P. (2014). Post-industrial transformation of economic relations: factors, directions, development trend. *Business-navigator*, 3, 65-71. Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bnav_2014_3_13 [in Ukrainian].
12. Korneev, M. V. (2013). Specific features of the industrial and post-industrial economy. Current problems of the accounting and analytical process in business management, *Materials of the VII International Scientific and Practical Internet Conference*, October 11-12, 2013. Khmelnytskyi, 33-34 [in Ukrainian].
13. Logosha, R. V. (2016). Peculiarities of market formation and development in various social formations. *Economy and society. Electronic scientific publication*, 3, 7-11 [in Ukrainian].
14. Bykova, M. D. (2017). Deindustrialization and tertiaryization of Kyiv's urban space : trends and dynamics. *Questions of geography and geology. Almaty*, 27-35 [in Ukrainian].